

UTMARK

tidsskrift for utmarksforskning

<http://www.utmark.org>

Nr 1 2012

Fagfelleurdert artikkel.

Mottatt 23.04 2012

Akseptert 26.06 2012

Friluftslivets plass i naturmangfoldloven.

Margrete Skår, Vegard Gundersen og Helene Figari

Friluftslivets plass i naturmangfoldloven

Margrete Skår, Vegard Gundersen og Helene Figari

Naturmangfoldloven er en ny og overordnet lov i norsk naturforvaltning som i sin formålsparagraf vektlegger vern av naturens biomangfold gjennom bærekraftig bruk og vern. I et bruk-vern perspektiv spør vi hvilket potensial områdevern etter naturmangfoldloven har, og kan ha, for å fremme friluftslivsinteresser.

Friluftslivets plass i naturmangfoldloven

The primary purpose of this paper is to investigate the potential role the Nature Diversity Act (*Naturmangfoldloven*) has and can have for achieving the political goal of increasing participation in urban outdoor activities. It is still too early to form a picture of how the law translates into practice, or the resulting consequences for outdoor recreation. We therefore base our conclusions on our own previously published studies that illuminate people's use and understanding of the landscapes of urban nature reserves. We also provide results of both our own research and that of others addressing people's preferences for forest and landscapes. Together, the studies show that users have the greatest preferences for seemingly pristine nature, but that natural areas with some small degree of development can be attractive. The terms "biodiversity and natural diversity" have connotations that suggest "pristine". Inspired by the ethnologist de Certeau, we discuss why the untouched nature is likely to represent a kind of ideal landscape that is reflected in the Nature Diversity Act. Knowledge of how protected areas actually used and valued, however, shows that the area protected for nature conservation should be a means to ensure public access to natural areas, including in urban areas.

Keywords

The Nature Diversity Act, Outdoor recreation, recreational use versus nature conservation.

Margrete Skår, NINA Lillehammer, Fakkeltgården 2624 Lillehammer - margrete.skar@nina.no

Vegard Gundersen, NINA Lillehammer, Fakkeltgården 2624 Lillehammer - vegard.gundersen@nina.no

Helene Figari, NINA Oslo, Gaustadalléen 21, 0349 Oslo - Helene.figari@nina.no

Innledning

Det er en viktig politisk målsetting å få flere til å ta naturen i bruk i fritiden, fordi dette gir en helse- og trivselsfremmende gevinst for individ og samfunn (Helse- og omsorgsdepartementet 2011, Miljøverndepartementet 2011, Stortingsmelding nr. 39 2001). For å nå dette målet, må det finnes tilgjengelige naturområder i nærheten av der folk bor, og naturen må ha et innhold som er attraktivt nok til at folk ønsker å bruke arealene. By- og bostednære naturområder har kommet i fokus i den senere tid som viktig arena for et lavterskel friluftsliv. I disse områdene er utbyggingspresset stort, samtidig som den potensielle brukergruppen er stor og økende.

For å nå den politiske målsettingen om å øke antall brukere av bostedsnær natur er det utvilsomt viktig å *sikre arealer* mot nedbygging, altså det å bevare naturområder som natur. Dette utgjør som oftest begrensede arealer innenfor bygrensen eller i byens randsoner, men kan også i noen tilfeller gjelde utbygging av infrastruktur i bynære områder. Arealvern kan bidra til å sikre naturkontakt, - bruk og -opplevelse, og også hindre fragmentering og isolering av naturarealer i byen. *Kvaliteten* på naturområder er også viktig for å motivere til bruk og for å sikre gode naturopplevelser. Grad av tilrettelegging, grad av urørthet og holdninger til andre besøkende er viktige kvalitetskriterier for mange. Folk er forskjellige og har forskjellige ønsker og behov knyttet til naturområder.

Miljøvernmyndighetene erkjenner betydningen av å sikre bostednære naturområder mot videre nedbygging, og det er nødvendig å se seg om etter aktuelle muligheter og tiltak. Gjennom arealplanlegging gir plan- og bygningsloven kommunene muligheter til å sikre areal for friluftslivsformål. Kommune og stat kan også sikre områder gjennom oppkjøp, donasjoner eller via frivillige avtaler med grunneier. Statlig sikring av friluftslivsområder har hittil vært særlig benyttet for å sikre allmenhetens tilgang til strandsonen, men myndighetene setter nå fokus på at denne sikringsformen i større grad også bør kunne benyttes i bostednære områder (Skår & Gundersen 2012). Naturmangfoldloven, kulturminneloven, skogbruksloven, markaloven, avtaler knyttet til frivillig vern m.m. utgjør viktige rammeverk for å hindre nedbygging av naturområder, og er dermed også sentrale virkemidler for å sikre muligheter for friluftsliv.

Sikring av potensielle friluftslivsområder skjer hovedsakelig uten at friluftsliv ligger i selve verneformålet. Som regel er friluftsliv en av mange andre verdier som legitimerer vern av natur, og friluftsliv kommer ofte et stykke ned på lista når det gjelder verneverdi, formål og forvaltning (Gundersen m.fl. 2011a). Falleth m.fl. (2003) konkluderer med at landskapsvern etter naturvernloven (nå naturmangfoldloven) i langt større grad enn arealplanlegging makter å bevare natur- og landskapsverdier over tid ved å hindre utbygging. De spør seg derfor om det ikke er nødvendig med statlig vern for å sikre verdifulle natur- og landskapsområder mot utbygginger, også i pressområder.

Naturmangfoldloven er en ny og overordnet lov i norsk naturforvaltning, og erstatter den tidligere naturvernloven. Det er nærliggende å anta at et navnebytte fra naturvern til naturmangfold også markerer en endring i lovens formål og innhold. Er det slik at naturmangfoldloven gir gode muligheter for å tenke både bruk og vern? Eller er det slik at mennesket først og fremst blir sett på som en trussel mot det overordnede målet om vern av naturens biologiske mangfold, forstått som uberørt natur? Hvis det første er tilfellet, kan vi øyne en mulighet for at områdevern gjennom naturmangfoldloven kan imøtekomme *både* friluftslivsinteresser og naturverninteresser. Hvis det

siste er tilfelle, kan vi kanskje øyne en interesse- og arealkonflikt mellom hensyn til bevaring av biologisk mangfold og helsepolitiske målsettinger om økt fysisk aktivitet i befolkningen.

Hovedformål med denne artikkelen er å undersøke nærmere hvilket potensial og rolle naturmangfoldloven har og kan ha for å stimulere til økt deltakelse i by- og bostedsnært friluftsliv, i tråd med politiske målsettinger. For å belyse dette spørsmålet er det viktig å vite noe om hva slags kvaliteter brukerne vektlegger, og om kvalitetene samsvarer med naturmangfoldlovens målsettinger og innhold. Vi har i denne artikkelen tatt utgangspunkt i egne, tidligere publiserte studier (Gundersen 2009, Skår 2010) som belyser bruken av bynære naturreservat. Dette er to kvalitative case-studier, den ene fra Buttekvernskogen i Brumunddal og den andre fra Østensjøvannet i Oslo. I tillegg refererer vi til egne og andres spørreundersøkelser om folks preferanser for skog og landskap.

Forskning omkring forholdet mellom menneske og natur er preget av ulike tilnærminger med ulike forståelser av menneskets rolle i naturen. Dette påvirker den kunnskapen som etableres om slike spørsmål. Selv om studiene vi viser til alle angår menneskets forhold til natur, representerer de forskjellige teoretiske og metodiske tilnærminger som på ulike måter kan bidra til å belyse møtet, både fysisk og verdimesig, mellom naturvern og friluftsliv. Begrepet «biomangfold/naturmangfold» har utvilsomt sterke konnotasjoner som går i retning av «det urørte». Urørt natur kan sees på som en dominerende norm og standard, ikke minst i naturforvaltningen (Aasetre 2000), som muligens danner hegemoniske forestillinger og bilder av et slags ideallandskap. Med utgangspunkt i de ovennevnte studiene, vil vi i denne artikkelen bruke etnologen de Certeau (1984) til å belyse hvordan og hvorvidt det urørte landskapet som *dominerende representasjon* finner gjenklang i folks bruk av og oppfatninger om landskap.

Artikkelen er bygd opp slik at vi først gir en kort beskrivelse og diskusjon av naturmangfoldlovens innhold, med spesielt fokus på hvordan friluftsliv og brukeraspektet blir ivaretatt. Vi har ikke funnet andre arbeider som har sett på dette. Videre presenterer vi sentrale og relevante begreper fra de Certeau's tenkning, før vi presenterer grunnlaget for artikkelen. Inspirert av de Certeau diskuterer vi om urørt natur kan tenkes å representere et slags ideallandskap som også gjenspeiles i naturmangfoldloven, og utfordringer knyttet til dette hvis en også ønsker å oppnå friluftslivspolitiske målsettinger i områdevern etter denne loven. Artikkelen bør bidra med ny innsikt knyttet til bruk-vern problematikk generelt, og spesifikt i forhold til friluftslivets muligheter i by- og bostedsnær natur når vern av naturens biologiske mangfold er hovedformålet.

Brukerperspektivet i naturmangfoldloven

Lovens' formål er at naturen med dens biologiske, landskapsmessige og geologiske mangfold og økologiske prosesser tas vare på ved bærekraftig bruk og vern, også slik at den gir grunnlag for menneskenes virksomhet, kultur, helse og trivsel, nå og i fremtiden, også som grunnlag for samisk kultur (Naturmangfoldloven, § 1).

Et hovedbudskap i naturmangfoldloven er, som vi ser av formålsparagrafen, at en gjennom bærekraftig bruk og vern vil legge grunnlag for menneskelig virksomhet i bred forstand. Det å knytte vern av natur opp mot bærekraftig bruk gjenspeiler en utvikling i synet på landskap, fra å være et objekt vi vurderer på avstand til å bli noe vi kontinuerlig forholder oss til og gir verdi gjennom enkeltmenneskers erfaringer og opplevelser (Gaukstad og Sønstebø 2003). Dette natursynet er i tråd

med den europeiske landskapskonvensjonen (ELC), som Norge ratifiserte i 2004. ELC definerer landskap som "Et område, slik folk oppfatter det, hvis særpreg er et resultat av påvirkningen fra og samspillet mellom naturlige og/eller menneskelige faktorer" (Council of Europe 2000, vår oversettelse).

Vi tar ikke mål av oss til å gjøre noen helhetlig oppsummering og vurdering av naturmangfoldloven, men vil peke på elementer ved loven vi finner relevante for å kunne diskutere artikkelens tema: potensialet for friluftsliv i områder vernet etter naturmangfoldloven. Som vi har sett, bør lovens formålsparagraf utvilsomt kunne tolkes dithen at loven har et slikt potensial, angitt i Kap. I *Formål og virkeområde*. Kap. II, *Alminnelige bestemmelser om bærekraftig bruk*, angir to forvaltningsmål for bærekraftig bruk: *Forvaltningsmål for naturtyper og økosystemer (§ 4)* og *Forvaltningsmål for arter (§ 5)*. I tillegg lovfestes flere miljørettslige prinsipper som *føre-var-prinsippet*, *prinsippet om økosystemforvaltning og samlet belastning* og *generell aktsomhetsplikt*. Uten at vi kan gjengi lovteksten i sin helhet her, bør det være mulig å oppsummere kap. II som bestemmelser knyttet til det å sikre mangfoldet av naturtyper, økosystemers funksjoner, struktur og produktivitet, levedyktige bestander av artene og deres genetiske mangfold, mot trusselfaktorer. Begrepet «bærekraftig bruk», som benyttes i kapittelets overskrift, utdypes ikke.

Kapittel V. om områdevern erstatter, med noen mindre endringer, den tidligere naturvernloven av 1970. I forhold til tidligere lovverk fokuserer Naturmangfoldloven i større grad på vern av *biomangfold*, gjennom sikring av arter, naturtyper og økosystemer, slik forvaltningsmålene over også angir. Selv om lovens formålsparagraf tar utgangspunkt i bærekraftig bruk og vern, så framstår naturmangfoldloven for oss først og fremst som en lov som skal sikre vern av biomangfold mot ulike trusselfaktorer. Ingen bør være i tvil om behovet for en naturmangfoldlov der målsettingen om vern av naturens biologiske mangfold skal legge premisser for en bærekraftig naturforvaltning. I en tid der trusselfaktorene mot det biologiske mangfoldet er vesentlige både på lokalt og globalt nivå, kan det være all grunn til å rette søkelyset mot uheldige effekter av menneskelige egenskaper og handlinger. Vi spør oss likevel om naturens verdi *for* mennesker, for eksempel i form av å være arena for friluftsliv, er tillagt for liten betydning. Et enkelt ordsøk kan være med og begrunne dette inntrykket: I naturmangfoldloven dukker ordet «bærekraftig bruk» kun opp 3 ganger (utenom overskrifter). «Bruk» finnes 54 ganger, «landskap» 21 ganger, «kultur» 18 ganger og «økonomi» 8 ganger. «Friluftsliv» blir nevnt 2 ganger. Uten at et slikt ordsøk skal tillegges for stor betydning, er begreper knyttet til biologisk mangfold og artsvern noe hyppigere brukt: «vern» forekommer 168 ganger, «art» 83 ganger, «gen» 164 ganger og «øko» 52 ganger.

Naturmangfoldloven er en ny lov, og det er for tidlig å si noe om hvordan den blir praktisert. Vern av prioriterte arter og utvalgte naturtyper er imidlertid fastslått som nye, sentrale virkemidler i loven. Artsdatabanken har utarbeidet rødlistene for truede og sårbare naturtyper i Norge, og disse utgjør viktig bakgrunnsmateriale når det skal vurderes hvilke naturtyper som bør velges ut (www.dirnat.no). Forskrift for fem utvalgte naturtyper (slåttemyr, slåttemark, kalksjøer, kalklindeskog, hule eiker) ble fastsatt i 2011 (www.lovdatabasen.no). I 2011 ble også de første prioriterte artene etter naturmangfoldloven vedtattⁱⁱ.

Mens vern av arter og naturtyper tar utgangspunkt i å gi naturen beskyttelse mot trusselfaktorer, er det i områdevernet (Kap. V) at naturmangfoldloven nok har det største potensialet for å sikre vern av

naturens mangfold gjennom bærekraftig bruk og vern. Her heter det blant annet at «Verneområder på land, i vassdrag og i sjø etter dette kapittel skal bidra til bevaring av større intakte økosystemer, også slik at de kan være tilgjengelige for enkelt friluftsliv (Naturmangfoldloven, § 33 punkt d). Det heter også at gjennom vern av historiske kulturlandskap åpnes det for tilrettelegging for bruk som bidrar til å opprettholde naturverdiene (§ 33, punkt f).

I innstillingen til loven (Ot.prp. nr. 52 (2008-2009)) er formålet for områdevernet formulert slik:

«Departementet viser til at områdevern er en del av en internasjonal innsats for å sikre arter, naturtyper og økosystemer. Det er derfor nødvendig med et regelverk som sikrer de ulike naturfaglige elementene på en god og hensiktsmessig måte. Områdevernet foreslås i hovedsak videreført som i dag. Det legges opp til at områdevern fortsatt skal være et viktig virkemiddel i naturvernpolitikken – med et overordnet formål å ta vare på naturverdier. Formålet kan være knyttet til naturens egenverdi uten at en eventuell nytteverdi for mennesker angis, eller formålet kan være av naturvitenskapelig karakter. I mange verneområder står også opplevelsesverdien sentralt. Bruksverdi i næringsmessig betydning er ikke et direkte formål med vern, men ulike typer bruk som f.eks. beiting, kan ha bidratt til utvikling av verneverdier. Slik bruk kan være en viktig forutsetning for bevaring av naturverdier. Videre vil vern i mange tilfeller være en viktig forutsetning for bruk og kulturutøvelse, f.eks. i samisk sammenheng» (Ot.prp. nr. 52 (2008–2009)).

Innstillingen fra Stortinget beskriver endringene fra tidligere lovverk som en viss modernisering for å kunne møte dagens og fremtidens utfordringer på en god og hensiktsmessig måte, der forvaltningen blant annet skal ta utgangspunkt i økologisk tilstand. Som vi ser av sitatet over, fokuseres det på at opplevelsesverdien står sterkt i mange verneområder, men det sies samtidig at bare bruk som ikke innebærer en potensiell fare for verneverdiene skal være tillatt. I dette ligger det implisitt at forvaltningen av områdene skal være kunnskapsbasert og innebære en vurdering av eventuell bruk i forhold til hva som er akseptabel tilstand gitt verneverdiene i det enkelte verneområdet. Hensikten med disse endringene bør kunne tolkes dithen at loven skal være mer fleksibel og stedstilpasset i forhold til det enkelte verneområde, men det gjenstår å se om dette i praksis vil innskrenke eller utvide befolkningens muligheter for utøvelse av friluftsliv. Naturmangfoldloven angir fem vernekategorier for områdevern: Nasjonalparker (§ 35), Landskapsvernområder (§ 36), Naturreservater (§ 37), Biotopvernområder (§ 38) og Marine verneområder (§ 39).

Som **nasjonalpark** kan vernes større naturområder som inneholder særegne eller representative økosystemer eller landskap og som er uten tyngre naturinngrep. Det siste kriteriet har gjort at nasjonalparker hittil ikke har vært noe aktuelt områdevern i urbane områder.

Som **landskapsvernområde** kan vernes natur- eller kulturlandskap av økologisk, kulturell eller opplevelsesmessig verdi, eller som er identitetsskapende. En del landskapsvernområder har tradisjonelt blitt opprettet for å ta vare på kulturlandskap i aktiv bruk, og landskapsvern er ofte kombinert med fredning av plante- eller dyrearter etter den tidligere naturvernloven eller reservat- eller biotopfredning. Selv om landskapsvern er den mildeste verneformen, skal det i landskapsvernområder ikke iverksettes tiltak som kan endre det vernede landskapets særpreg eller karakter vesentlig.

I følge Falleth m.fl. (2003) er det liten tvil om at det er vernekategorien *landskapsvernområde* som i størst grad åpner for å ivareta interesser knyttet til *både* bruk og vern, i det de oppsummerer at landskapsvern i langt større grad enn offentlig arealplanlegging makter å bevare natur- og landskapsverdier over tid. I forarbeidet til loven heter det at «Landskapsvern er den vernekategorien som etter utvalgets vurdering framstår som mest uklar. Den er brukt til svært forskjellige formål, og restriksjonsnivået har vært varierende» (Ot.prp. nr. 52 (2008-2009)). Utvalget foreslår derfor at kategorien landskapsvernområde rendyrkes til å ivareta «landskap» som sådant, slik intensjonen opprinnelig har vært:

Ivaretakelsen av naturverdier som blir skapt i samspillet mellom menneskers bruk og naturgrunnlaget, er ett blant flere sentrale mål i landskapsvernet. Et annet mål er å sikre større trekk i naturlandskap for å ivareta økologiske funksjoner, men også av hensyn til opplevelsesverdi og rekreasjon. (Ot.prp. nr. 52 (2008-2009)).

I naturvernlovens § 7 het det at reglene om landskapsvernområder ikke gjelder «områder som omfattes av reguleringsplan etter plan- og bygningsloven». Der hvor landskapsvernområdet omfattet et allerede regulert område, innebar bestemmelsen altså at vedtaket om landskapsvern ikke kan ha rettsvirkning før reguleringsvedtaket er opphevet. I følge Ot.prp. nr. 52 (2008-2009) åpnet bestemmelsen også for etterfølgende reguleringsvedtak i områder utlagt til landskapsvernområde. Etter naturvernloven bortfalt landskapsvernet i de regulerte områdene ved endelig reguleringsplanen. For å styrke landskapsvernet, er bestemmelsen i § 7 i naturvernloven om at landskapsvern står tilbake overfor reguleringsplan etter plan- og bygningsloven ikke videreført gjennom naturmangfoldloven. Dette er i tråd med intensjonene i ny plandel av plan- og bygningsloven, der det er lagt vekt på at områdevern i sterkere grad enn i dag bør ses i sammenheng med planleggingen etter plan- og bygningsloven, bl.a. gjennom mer samordnete saksbehandlingsregler (Ot.prp. nr. 52 (2008-2009)). Bortfall av bestemmelsen i § 7 i naturvernloven i den nye naturmangfoldloven vil utvilsomt styrke landskapsvernet generelt. De fleste landskapsvernområder er hittil opprettet i tilknytning til nasjonalparker eller som alternativ til nasjonalpark (Ot.prp. nr. 52 (2008-2009)). Kanskje er tiden nå moden for i større grad å vurdere sikring av by- og bostedsnær natur gjennom statlig områdevern, som landskapsvernområder.

Naturreservater er den strengeste verneformen. Likevel ligger en del naturreservater i nærheten av byer og tettsteder, både fordi rike biotoper med hensyn til arter og samfunn finnes i lavereliggende områder, og fordi vernet har som spesielt formål å hindre nedbygging av verdifull natur i utbyggingsområder. Områder kan vernes som naturreservat hvis de inneholder truet, sjelden eller sårbar natur, en bestemt type natur eller natur som på annen måte har særlig betydning for biologisk mangfold, utgjør en spesiell geologisk forekomst, eller har særskilt naturvitenskapelig verdi. Et naturreservat kan i følge naturmangfoldloven totalfredes mot all virksomhet, tiltak og ferdsel. Naturvernloven la vekt på at områder som ble vernet som naturreservater i størst mulig grad skulle være urørte. Gjennom naturmangfoldloven er det gitt større rom for å etablere reservater i områder som i dag ikke er fullstendig intakte naturområder, men hvor målet er gjenopprettelse av en naturtilstand. Dette bør kunne motivere for å sikre flere bynære naturområder fra videre nedbygging. Men gjenopprettelse av naturtilstand kan også bety lite rom for *bruk* av naturreservater. Bør det være et mål at også vern av naturreservater skal ivareta brukerinteresser? Og hva er egentlig brukerinteressene?

Urørt natur som ideallandskap?

Forholdet mellom bruk og vern er ingen ny diskusjon. Det er likevel en viktig debatt som kontinuerlig bør foregå i lys av samfunnsmessige endringer og de konsekvensene slike endringer har for naturen, og for forholdet mellom mennesker og natur. Et viktig spørsmål i denne sammenhengen knytter seg til hva slags natur som blir vernet, og hvorfor. Som nevnt innledningsvis har begrepet «biomangfold»/«naturmangfold» konnotasjoner som ofte går i retning av «det urørte» og urørthetskriteriet har bl.a. vært viktig i mange verneplaner etter naturvernloven. Inspirert av etnologen de Certeau diskuterer vi derfor om urørt natur kan tenkes å representere et slags ideallandskap som også gjenspeiles i naturmangfoldloven. De Certeau (1984) har vært spesielt opptatt av forholdet mellom landskap og det han kaller for «hverdagspraksis». På den ene siden, hevder han, er de fysiske omgivelsene både en gjenspeiling av og gjenstand for institusjonell makt. Den formelle arealplanleggingen og selve utformingen av landskapet reflekterer bestemte forestillinger om hva som skal foregå der. Samtidig viser det seg at folks faktiske bruk av et landskap ofte har andre mål og et annet meningsinnhold enn hva «oppskriften» på hvordan landskapet skal brukes tilsier. Gjennom å *redefinere* de fysiske omgivelsene gjør de dem til sine egne (de Certeau 1984: 97). Derfor er det også den faktiske bruken og de implisitte forståelsene av omgivelsene vi må rette oppmerksomheten mot.

Menneskelige aktiviteter og fysiske rom er altså to sider av samme sak, og kan ikke studeres uavhengig av hverandre. Ulike former for praksis, det være seg å gå i byen eller drive med friluftsliv, er uløselig knyttet til de omgivelsene de utspiller seg i, på samme måte som omgivelsene defineres av praksis. All den tid de Certeau beskriver slike praksiser som redefinerende eller avvikende, så ligger det i ordenes betydning at det finnes en norm, en standard som den praktiserende redefinerer eller avviker fra. De Certeau refererer i den forbindelse til dominerende representasjoner, det vil si forestillinger og bilder, av hva for eksempel et byrom er og skal være. Man kan tenke seg at det finnes en tilsvarende dominerende representasjon av både friluftsliv og naturmangfold, både som politisk retorikk eller diskurs, og som konkret kommer til uttrykk i planlegging, utforming og tilrettelegging av områder tiltenkt friluftsliv eller vern av naturmangfold.

En studie av innvandreres bruk av utedørsområder i Groruddalsområdet viste for eksempel hvordan en gruppe kvinner fra Midtøsten knyttet en annen mening til det å være ute enn den vi finner i dominerende kulturelle forestillinger om det norske friluftslivet (Figari m.fl. 2009). Mens offentlige målsetninger om tiltak for tilrettelegging av friluftslivet implisitt peker i retning av at den ideelle rammen for slike aktiviteter er villmarkspregede områder, gikk kvinnene i undersøkelsen gjerne på tur til for eksempel IKEA. Men formålet med turen var det samme for disse kvinnene som for de som velger å utøve friluftsliv i områder som svarer bedre til dominerende forestillinger om «det enkle utendørslivet» i urørt natur (se f. eks. Nedrelid 1993; Tordsson 2003; Svarstad 2010).

Begrepene landskap, idealer og representasjon utgjør verktøy for analyse. De danner i denne artikkelen et bakteppe for diskusjonen om potensialet for friluftsliv i områder vernet etter naturmangfoldloven, og tjener som rettesnorer for hvordan vi skal tolke og forstå relevansen av tidligere undersøkelser for en slik diskusjon. Dessuten gjør begrepene oss oppmerksomme på at også friluftslivet, i likhet med andre former for praksis, må forstås i relasjon til dominerende representasjoner om både aktiviteten og området det foregår i.

Materiale og metode

For å belyse spørsmålet om hvilket potensial og rolle naturmangfoldloven har og kan ha for å nå politiske friluftslivsmål, vil vi vise til egen forskning i to rekreasjonsområder som inkluderer arealer vernet som naturreservat. Videre vil vi ta for oss noen preferanse- og holdningsundersøkelser som har betydning for vår forståelse av menneskers relasjon til natur.

Kunnskapen fra rekreasjonsområdene Butterkvernskogen og Østensjøvannet bygger på kvalitative intervjuer. I Buttekvernskogen ble syv personer som bor i nærheten intervjuet på tur inne i skogen om deres bruk og forståelse av nettopp denne skogen. Femten andre personer i nærmiljøet uttalte seg i andre intervju sammenhenger om skogen, deres bruk av den eller eventuelt hvorfor de ikke brukte den (Skår 2010). Studien av Østensjøvannet baserer seg på intervjuer av i alt 47 tilfeldig forbigående på gangvegen i området (Gundersen 2009). Undersøkelsen om Buttekvernskogen fant sted sommeren 2008, mens intervjuene ved Østensjøvannet ble gjennomført våren 2009. En nærmere beskrivelse av utførelsen av intervjuene, bakgrunnsdata om informantene, kildekritiske og datakvalitetsmessige drøftinger, dokumentasjon av datainnsamlingen og innhenting av støttdata er beskrevet i Skår (2010) og Gundersen (2009).

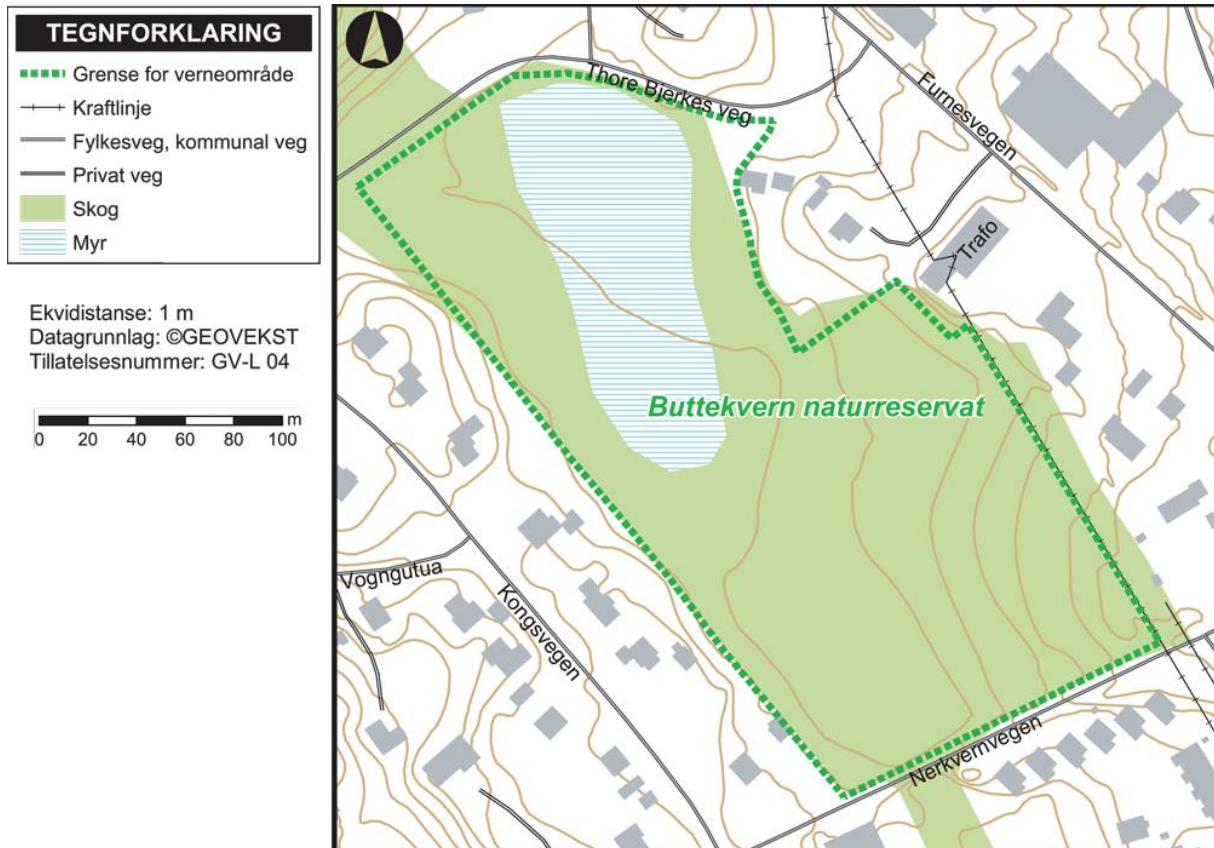
Buttekvernskogen i Brumunddal ligger i forlengelsen av Brumunddal sentrum, omkranset av veier og villabebyggelse (se figur 1). Skogen er bare 46 dekar stor, og ble vernet som naturreservat i 2000. Formålet med fredningen er å bevare et skogområde med ulike typer sumpskog, med særlig vekt på å bevare en nordlig utpost av svartorsumpskogen. Videre er området av betydning for å vise hvordan de ulike miljøfaktorene virker inn på vegetasjonstype og vegetasjonsutforming (FOR 2000-12-08 nr. 1453). Skogen framstår som ganske tett når en betrakter den utenfra. Men når en først kommer inn i skogen ser en at den består av mange forskjellige vegetasjonstyper, skogformer og glenner. Nettopp denne variasjonen er noe mange verdsetter når de skal beskrive skogen (Skår 2010). Både furu, gran, bjørk og ulike lauvtrær er representert, ved siden av svartor. På grunn av variasjonen i treslag i selve Buttekvernskogen, er årstidsvariasjonene tydelige med mye hvitveis om våren og et stort spekter av høstfarger. Svartora strekker seg høyt med slanke og slyngende stammer, og står dermed i kontrast til den rettvekste, kronerike granskogen som ellers er vanlig i området. Det er også mulig å finne molter og andre skogsbær i reservatet.

Østensjøvannet naturreservat og tilgrensende naturområder ligger som en øy i bebyggelsen i Østensjø bydel, om lag 5 kilometer fra Oslo sentrum (www.ostensjovannet.no). Oslo kommune har kalt hele området, som både inkluderer naturreservatet og omkringliggende natur- og kulturlandskap, for Østensjøområdet miljøpark. Området ligger i midten av Østensjø bydel som har omlag 46 000 innbyggere (per 2011). Store deler av Nordstrand bydel, med sine 47 000 innbyggere, har også Østensjøområdet som nærmeste turområde. Selve naturreservatet dekker 539 dekar med våtmark der vannet alene utgjør om lag 330 dekar (Figur 3). Østensjøvannet Miljøpark består av både næringsrikt vann, skog, sump, dammer, dyrket mark, plener, bekker og åpent berg, og det er kombinasjonen av alle disse elementene som bidrar til å skape det store biologiske mangfoldet i og ved Østensjøvannet (Figur 4). Det er blant annet påvist mer enn 440 plantearter og 221 fuglearter i reservatet. Arealene rundt selve naturreservatet er i sterk grad tilrettelagt for friluftsliv, blant annet er det etablert en 4,5 km gruslagt/asfaltert sti rundt vannet.

Vi vil i denne artikkelen også vise til egen og andres forskning innenfor en fagtilnærming vi kan kalle visuell-estetisk tradisjon (Gundersen & Frivold 2008). Dette er en kvantitativ tradisjon som bygger på spørreundersøkelser til utvalg i befolkningen, der de blir bedt om evaluere ulike visuelle (fotografier, tegninger, i lokalitet) og verbale stimuli. Det er blitt gjennomført mange studier innenfor denne tradisjonen i Norge, og vi gir her en kort oppsummering av resultater som er relevante for opplevelseskvaliteter man finner i områder vernet etter naturmangfoldloven.

Bruk og opplevelser i bynære områder vernet etter naturmangfoldloven: to case-studier

Buttekvernskogen i Brumunddal

Figur 1: Kart over Buttekvernskogen naturreservat.

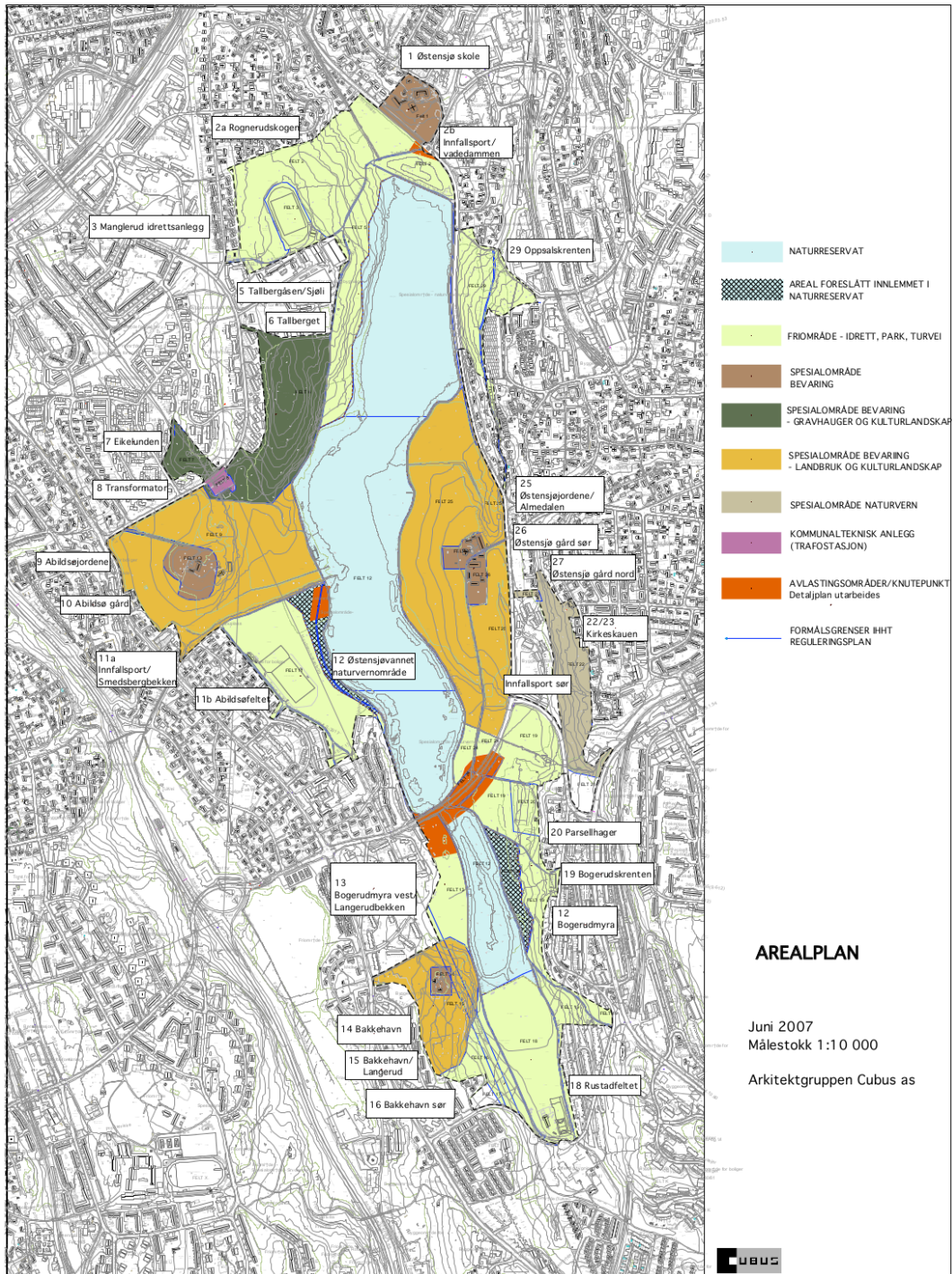
Figur 2: Fra Buttekvern skogen naturreservat (Foto: Margrete Skår).

Vernet av Buttekvern skogen er ikke til hinder for vanlig turgåing eller plukking av bær og sopp, men bålbrekking er forbudt. Idrettsarrangementer og annen organisert virksomhet er ikke tillatt, hvis dette ikke skjer i undervisningsøyemed. Vegetasjonen, herunder døde busker og trær, er fredet mot

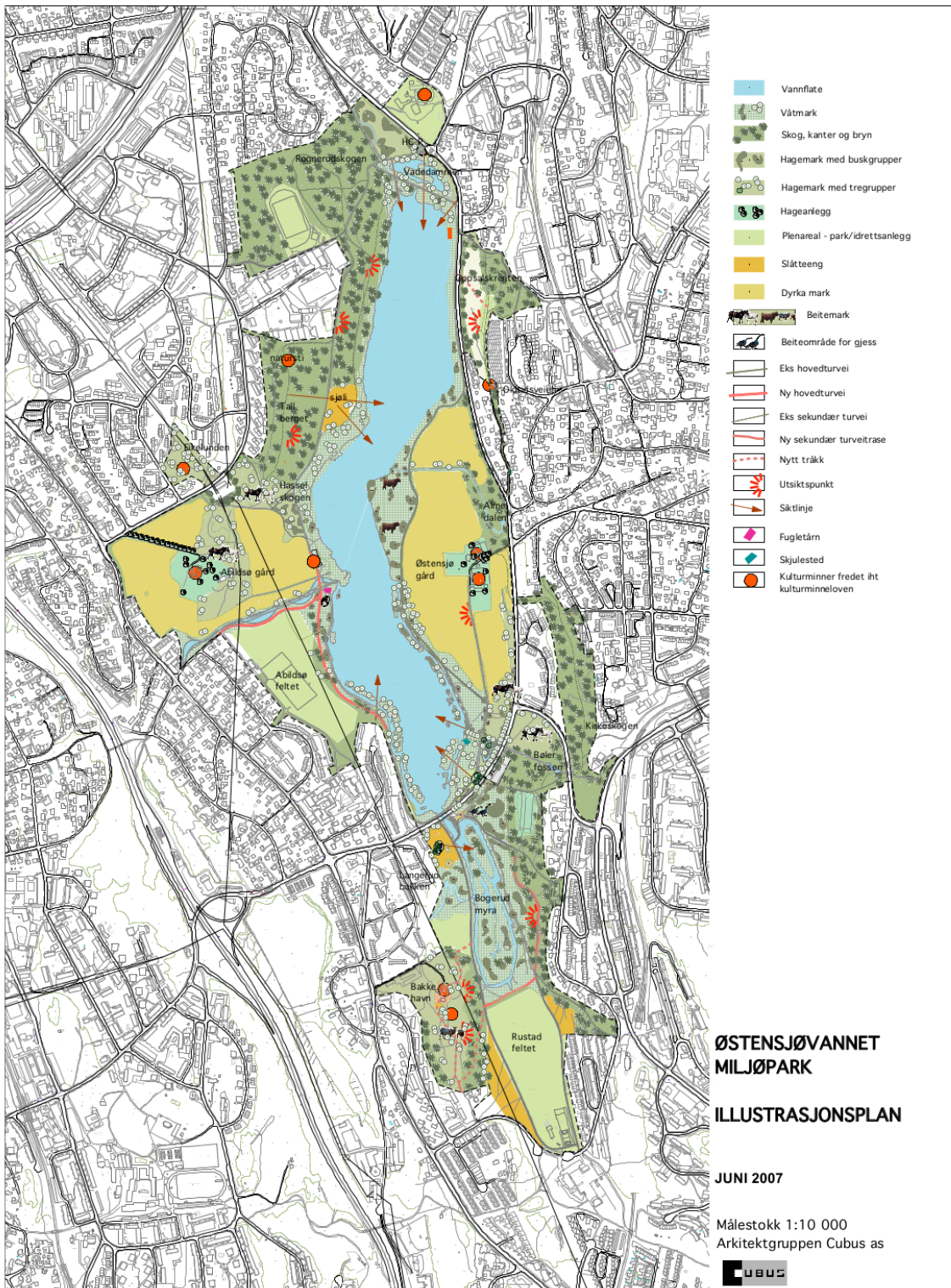
skade og ødeleggelse, og planter skal ikke fjernes fra naturreservatet. På grunn av skogtypen og på grunn av vernet får denne skogen en ganske urørt karakter. Dette er også en egenskap ved skogen som flere verdsetter: «en liten villmarksopplevelse i hverdagen», slik noen beskriver det i sine fortellinger om hvordan de bruker skogen (Skår 2010). Et interessant aspekt ved studien av denne skogen er hvor *ulikt* de ulike brukerne av skogen karakteriserer og verdsetter den. Noen synes den litt tette skogen gir dem trygghet, «at trærne omslutter en», som en kvinne beskrev. Noen er der veldig ofte, og forholdet til skogen framstår som en betydningsfull forlengelse av boligen. En gutt valgte denne skogen som gravplass for hunden sin, der man en periode kunne finne et rørende håndskrevet avskjedsbrev på et lite kors ute på en grønn flate. Andre synes skogen er skummel, mørk og fuktig, at den framstår som uryddig, rått og lite innbydende. Flere personer som har bodd i umiddelbar nærhet av skogen i lang tid har faktisk ikke vært inne i skogen. Folk verdsetter altså den samme skogen ulikt, og studien av Buttekvernskogen viser også at holdningene til skogen kan *endres*. Flere informanter beskriver at de gjennom positive og konkrete erfaringer i skogen har endret syn på den, de har beveget seg fra en negativ til en mer positiv holdning og til økt bruk av området. Det noen synes er trygt i en skog kan andre synes er skummelt, og det som oppleves som skummelt kan altså snues til noe positivt gjennom bruk og erfaringer.

I Buttekvernskogen står det oppført et informasjonsskilt om naturreservatet litt inne i skogen. Det går flere tråkkete stier gjennom og inne i skogen, og et par steder ligger det klopper over bekkefar. Det står ikke noe skilt ved inngangen til skogen, og en må være litt kjent for å vite hvor stiene befinner seg. Buttekvernskogen har altså status som naturreservat, samtidig som skogen er en nærmiljøskog med betydning for brukerne. I tillegg er den et potensielt bruksområde for flere. Det er ikke laget forvaltningsplan for naturreservatet. Slik vi leser naturmangfoldloven, skal utkast til forvaltningsplan legges fram samtidig med vernevedtak for nasjonalparker og landskapsvernområder, men dette kravet gjelder ikke for naturreservater. Bare hvis bruk er en forutsetning for verneformålet, skal det legges fram utkast til skjøtselsplan samtidig med vedtak om vern.

Østensjøvannet naturreservat i Oslo

Figur 3: . Kart som viser arealkategorier i Østensjøområdet Miljøpark og grensene for Østensjøvannet naturreservat (www.ostensjovannet.no).

Figur 4: Kart som mangfoldet av naturtyper i Østensjøvannet Miljøpark og en plan for videre utvikling av naturtypene og tilretteleggingen i området (Gunnæs m.fl. 2006).

I forvaltnings- og skjøtselplanen for Østensjøområdet miljøpark er det detaljerte beskrivelser av delområdene og de enkelte naturtypene (Gunnes m.fl. 2007). Forvaltningsplanen legger opp til sterk kanalisering av de besøkende til veier og stier, og foreslår også videre utbygging av infrastruktur, servicesenter og annen tilrettelegging i området. Skjøtselsplanen legger opp til en variert skjøtsel av de ulike naturtypene, der en del skogområder skal underlegges fri utvikling mot en naturtilstand. Dette gjelder for eksempel et større barskogområde, «Tallskogen», med gamle tette granskoger og furutrær, samt «Almeskogen» med rik edellauvskog. På kulturbetingete naturtyper som dyrka mark, naturbeitemark og hagemark skal man enten opprettholde dagens tilstand eller restaurere arealene med sikte på å finne tilbake til et mer åpent, hevdpåvirket landskap.

Friluftsliv og ferdsel er ikke nevnt i verneformålet for området: "Formålet med vernet er å bevare et viktig våtmarksområde med vegetasjon, fugleliv og annet dyreliv som naturlig er knyttet til området." (www.lovdata.no). Det er ikke et generelt ferdselsforbud i reservatet, men en del aktiviteter og forhold er forbudt iht. forskriften. Det er blant annet forbud mot motorferdsel, vannfarkoster, fiske sommerstid, bruk av telt og kamuflasje, samt å gjøre opp ild. Sanking av sopp og bær, isfiske og vanlig ferdsel er lovlig, utenom hekkesesongen.

De besøkende er stort sett godt fornøyd med forholdene slik de er i dag, og de legger vekt på den muligheten et slikt område i byen gir for deres friluftsliv. Det at området er et naturreservat blir ansett som svært positivt. Først og fremst peker de fleste på at man har fått sikret området mot ytterligere utbygginger. Det er altså i første rekke bevaring av areal for bruk og opplevelse som er viktig for de besøkende. Mange av de som ble intervjuet ga uttrykk for et sterkt ønske om å bidra til at de gjenværende arealene blir bevart for ettertiden, og at de hele tiden var på vakt mot forstyrrelser som kan true med å endre dagens situasjon (Gundersen 2009). Informantene fremhevet i den forbindelse trusler knyttet til arealomdisponering i kjølvannet av private reguleringsplaner for bolig og industri, rørgater gjennom området, vegutbygging, kraftlinjer, samt uønsket atferd fra andre brukere som motorferdsel, forsøpling og støy. Det viste seg også at de besøkende var skeptiske til ytterligere tilrettelegging og utbygging av infrastruktur for friluftslivet, de fryktet at områdets karakter skulle endres. Flere av de som hadde bodd der i lang tid følte avmakt i forhold til myndigheter og utbyggere, og det var mange som fortalte livlig om hvordan det en gang hadde vært i området. Hele bydelen har på 50 år forandret seg fra å være et jord- og skogbruksområde til å være en av de mest befolkningsrike bydelene i Oslo. Østensjøvannets Venner ble stiftet i 1988 og har hatt som fremste formål å hindre ytterligere utbygginger i området. Organisasjonen har i dag om lag 3 000 medlemmer, og dette illustrerer noe av engasjementet som finnes i lokalbefolkningen for å bevare området for fremtiden.

Intervjuene viste at de mange brukerne hadde en variert bruk av og ulike ønsker for området, og at reservatet ble tillagt ulike meninger av forskjellige informanter. Miljøparken skal altså gi rom for et stort spekter av aktiviteter, holdninger, ønsker, preferanser og behov for opplevelsesmiljøet. Grovt sett kan dette ordnes fra de som ønsker sterk tilrettelegging for friluftslivet med asfalterte veier, til de som ikke ønsker at det skal være tilrettelegging i det hele tatt. Slik området er i dag, og slik det er planlagt i forvaltningsplanen, skal man ivareta dette spekteret for fremtiden gjennom å drive en variert skjøtsel av arealet, slik at det gir et tilbud til ulike brukere langs denne tilretteleggingsgradienten.

Det er i tillegg noen forhold som ble fremhevet av respondentene som med fordel kan nevnes her. En del kvinner følte seg utrygge på enkelte steder og til enkelte tider i Miljøparken. Dette var spesielt knyttet til områder der stien gikk gjennom tette skoger og skogholt, og særlig på kveldstid. Blant disse informantene var det etterspørsel etter både mer åpne skoger og gateløys. Mange pekte på den betydningen området hadde for deres helse og trivsel, og spesielt eldre mennesker og barnefamilier mente det var helt avgjørende at området lå bostednært (Gundersen 2009). Det å møte andre mennesker og ha sosial kontakt var viktig for mange. Man kunne for eksempel være på hils med mange i området, selv om man faktisk aldri hadde stoppet opp og snakket sammen. I tillegg er det en rekke steder der man kan slå seg ned på benker og komme i prat med andre besøkende. Det yrende dyrelivet og andre naturelementer gjør det lettere å komme i kontakt med andre. For eksempel ble foringsplasser for fugler nevnt som viktige sosiale møtesteder. Et aspekt ved utviklingen av felles identitet og tilknytning til Østensjøvannet, er at sosial kontakt medfører at de besøkende holder seg oppdatert om mulige trusler og endringer i området, også i forhold til uønsket atferd fra andre besøkende (Gundersen 2009).

Befolkningens preferanser for natur med urørt preg: visuell-estetiske studier

Preferanseundersøkelser har lagt viktige premisser for hvordan skogbruket har tilpasset seg friluftslivet i bynære områder (Gundersen & Frivold 2008). De omfattende konfliktene mellom friluftsliv og skogbruk på 1960- og 1970-tallet ga etterspørsel etter kunnskap om hva slags skog brukerne foretrekker og ønsker. I alt er det gjennomført mer enn 60 publiserte undersøkelser i Norge, Sverige og Finland siden den første ble publisert i 1972.

Det som ofte omtales som naturskog, er skog preget av naturlig skogdynamikk (Rolstad m.fl. 2002). Slik skog har klare visuelle uttrykk knyttet til elementer som store trær med dyp krone, store mengder døde stående og liggende trær, og trær i mange forskjellige størrelser og former. I tillegg dreier det seg om spesielle forhold knyttet til hvordan skogen er bygd opp, som romlighet, sammensetning og fordeling av trær og elementer inne i skogen. En oppsummering av de nordiske studiene (Gundersen & Frivold 2008) viser hvordan ulike strukturelle elementer og romlige forhold innvirker på preferanser for naturskog. Egenskaper ved naturskog som er godt likt i befolkningen er store trær, sjiktning, og åpenhet. Det er også mulig å peke på en del elementer som skaper et "rotete" inntrykk for brukeren. Dette gjelder i første rekke forhold knyttet til dramatiske naturlige hendelser som skogbrann, stormfelling og ras, men også forhold inne i skogen som død ved og tette skoger (Gundersen m.fl. 2011b).

Preferanseundersøkelsene antyder at «det urørte» ved naturskogen er godt likt i befolkningen, og dermed at de besøkende også opplever urørte skoger som positivt for sitt friluftsliv. Flere av disse studiene er foto-studier, der deltakere i undersøkelsene blir forevist ulike fotografier og bedt om å tildele dem en verdi. I noen studier forholder en seg til bilder som manipuleres, for eksempel ved at det legges inn ulike elementer i bildet eller tilføyes tekstinformasjon. Preferansestudiene viser gjennomgående at synlige spor etter menneskelig aktivitet i fotografiene er avgjørende for folks evaluering, i den forstand at spor etter menneskelig aktivitet reduserer preferanseverdien betydelig. I tilfeller der respondentene får økologisk kunnskap i form av en tilleggstekst til fotografiet, bidrar dette imidlertid til at preferanseverdien øker (Gundersen og Frivold 2011, Gundersen m.fl. 2011c).

Forholdet mellom økologi og estetikk (eller biomangfold – naturopplevelse) er viktige filosofiske temaer (f. eks. Seel 1991, Nassauer 1997, Gobster 1999). Er det for eksempel slik at økologisk “riktig” natur også er den beste for naturopplevelsen og utøvelse av friluftsliv (f. eks. Seel 1991). Det har vist seg at dette er en nokså utbredt oppfatning både i befolkningen og blant forskere og forvaltere (Eaton 1997, Aasetre 2000). Denne og lignende problemstillinger har vært springbrett for utviklingen av et forskningsfelt som har fått benevnelsen «økologisk estetikk» (ecological aesthetics, se Gobster 1995, 1999), som blant er forankret i økofilosofen Aldo Leopold sine arbeider (Callicott 1983). Leopolds teori går i korthet ut på at gjennom å erfare naturen og opparbeide større økologisk kunnskap tillegges man naturen større verdi (Gundersen og Mäkinen 2009). Dette gjelder også økologiske prosesser og strukturer som visuelt sett har vært lite verdsatt i befolkningen (for eksempel skogbrann). Preferanseundersøkelsene viser at det finnes motsetninger mellom økologi og opplevelse, fordi visse økologiske elementer i skog får lave preferanseverdier. Dette vil si at verneområder med stor grad av urørthet ikke automatisk ivaretar opplevelsesverdier i befolkningen, men at man gjennom erfaringer med og kunnskap om denne typen skog kan “bygge” en større aksept for urørt natur. På bakgrunn av dette kan man argumentere for at det er viktig å gjøre verneområdene mer tilgjengelige for befolkningen, enten ved å legge dem nærmere der folk bor eller å bedre tilgjengeligheten til områdene.

Ulike metoder, ulik kunnskap: idealer og praksis

Studiene av Buttekvernskogen og Østensjøvannet viser at opplevelsen av natur verken er ensartete eller statiske, men at folks opplevelser av det de ser på som mer urørt natur er nyanserte og varierte. Dessuten kan den enkeltes opplevelser endres hvis naturerfaringene endres. Denne type studier bidrar til å etablere en form for *erfaringsbasert* kunnskap som tar utgangspunkt i menneskers beskrivelser av deres bruk og opplevelse av natur.

Likevel viser preferanse- og holdningsundersøkelser at en stor andel av befolkningen verdsetter villmarkspregede områder høyt – for at de finnes – og mange ønsker ideelt sett å oppsøke slike områder (Hallikainen 1998, Gundersen m.fl. 2011b, Sæþórsdóttir 2011). Preferanseundersøkelser i form av evaluering av fotografier og tekstbeskrivelser, eller utfylling av skjema ute i skogen, viser at folk generelt foretrekker skog med få synlige spor etter menneskelig aktivitet, enten det dreier seg om tilrettelegging, tekniske inngrep eller spor etter hogst (Gundersen & Frivold 2008). I følge preferanseundersøkelsene er urørt skog mer verdsatt enn for eksempel skog med sterk tilrettelegging i form av gangveger, parkeringsplasser og serviceanlegg. Samtidig har vi sett at det også er elementer ved naturskogen som kommer i konflikt med opplevelsesverdiene.

Kritikere av denne typen preferansestudier vil gjerne hevde at deltakerne i studien ikke forholder seg til landskap slik de ellers opplever og erfarer det, men til en type øyeblikks-landskap de presenteres for der og da (Parsons & Daniel 2002). En kan lett tenke seg at deltakerne i for eksempel foto-studier forholder seg til *forestillinger* om landskap likeså mye som de forholder seg til egne erfaringer og preferanser slik de gir seg uttrykk i deres daglige omgang med natur. Slike forestillinger om landskap preges av normer og ideologi. Noe spissformulert er «det norske friluftslivet» gjerne forbundet med myten om den enslige vandrer i de dype skoger (Tordsson 2003). Urørt natur uten spor av mennesker er en del av denne myten om friluftslivet. På den andre siden framstår hverdagslandskapet som mer traurig og grått, en type landskap som ikke har noe med det urørte *ideal-landskapet* å gjøre. Det er

betimelig å tro at dette gir seg utslag i preferanseundersøkelsene, det vil si at høye preferanser for urørt natur egentlig gjenspeiler utbredte ideer om ideal-landskap eller forestillinger om eksotisk natur. Faktorer som påvirker evalueringen av natur har lenge vært tema for forskning (f.eks. Parsons & Daniel 2002), og i forhold til ideal-skoglandskapet i Norge har blant annet betydningen av den nasjonalromantiske epoken for vårt landskapsynn i dag vært vektlagt (Geelmuyden 1989).

Kanskje gjenspeiler preferansestudier et slikt ideal-landskap, eller en dominerende representasjon som de Certeau kaller det, der det urørte står i sentrum for forståelsen av hva verdifull natur er. I så tilfelle står dette i motsetning til den faktiske bruken vi kan observere gjennom studiene fra Buttekvernskogen og Østensjøvannet. Også brukerundersøkelser fra blant annet nasjonalparker viser at flertallet av de besøkende *ikke* ønsker å bevege seg i de aller mest villmarkspregede områdene. Som regel oppgir hele 80-90 % av de besøkende at de aldri går utenom stier (Gundersen m.fl. 2011a). Det kan dermed virke som om vi har å gjøre med et språk mellom ideal og praksis når det snakk om utøvelse av friluftsliv i dertil egnede landskap. Ulike segmenter i befolkningen bruker natur og grønne områder ulikt, og det er denne mangfoldige praksisen – ikke hegemoniske forestillinger om det «norske» friluftslivet – som må danne grunnlaget for diskusjoner om hvordan arealer som faller inn under naturmangfoldloven kan stimulere til økt deltakelse i friluftslivet.

Diskusjon

Vårt utgangspunkt i denne artikkelen er å synliggjøre behovet for vern av naturområder i bynære strøk, og problematisere hvorvidt naturmangfoldloven, som vår viktigste naturforvaltningslov, tar vare på andre interesser enn vern av biologisk mangfold. I utgangspunktet er naturvern positivt for bruk, fordi det sikrer områder mot utbyggingsinteresser. Arealvernet gir ofte friluftslivet en spin-off effekt i forhold til verneformålet. Studiene vi viser til i denne artikkelen illustrerer at brukerne i stor grad setter naturvern høyt, nettopp fordi det er et vern mot nedbygging. På den andre siden verdsetter brukerne også *kvaliteter* på arealvernet. En viktig kvalitet ved områder vernet etter naturvernloven (nå naturmangfoldloven) er at slike områder gjerne har et urørt preg, i motsetning til parker, lekeplasser og tekniske grøntanlegg som ellers er vanlig i bynære strøk. På den måten kan en si at naturvern utfyller arealvernet etter plan- og bygningsloven, som i større grad sikrer grøntarealer for friluftslivsformål med en høyere grad av tilrettelegging.

Vi har i artikkelen vært innom de ulike vernekategoriene for områdevern etter Naturmangfoldloven, der vernekategoriene landskapsvernområde og naturreservat bør være de mest aktuelle i bynære strøk. Hittil har vernekategorien landskapsvernområde først og fremst vært brukt for å verne kulturlandskap i randsoner av nasjonalparker, og som kjent ligger disse ikke i bynære områder. Kanskje er nå tiden moden for i større grad å vurdere sikring av bynær natur gjennom statlig områdevern, som landskapsvernområder. Men den statlige verneforvaltningen har ofte svak lokal forankring og møter gjerne lokal motstand, ofte begrunnet i at vernet legger for sterke restriksjoner på bruk av områdene (Falleth m.fl. 2003). Det argumenteres likevel med at de to forvaltningssystemene har nærmet seg hverandre i løpet av de siste ti til tjue år. Arealplanleggingen har i økende grad blir sett på som et miljøpolitisk virkemiddel, og statlig naturvern har i økende grad fokusert på medvirkning fra lokalsamfunnene. Dette gjenspeiles i ny plandel av plan- og bygningsloven og ny naturmangfoldlov, der det vektlegges at områdevern i sterkere grad enn i dag bør ses i sammenheng med planlegging etter plan- og bygningsloven (Ot.prp. nr. 52 (2008-2009)).

I vernekategorien naturreservater vil mulige konflikter mellom naturverninteresser og brukerinteresser være mer åpenbare enn i landskapsvernområder, og grad av tilrettelegging er et sentralt spørsmål. Forvaltningsplan for Østensjøvannet miljøpark er et godt eksempel på hvordan et naturreservat inngår i en større kontekst der bruk- og vern-interesser må ses i sammenheng. Miljøparken dekker et større område enn naturreservatet, og praktisk talt all tilrettelegging foregår utenfor reservatgrensene (stiene tangerer og krysser så vidt over grensene enkelte plasser). Østensjøvannet naturreservat kan sies å være et eksempel på sammenfallende interesser mellom opplevelsesverdier og vern. Selve vannspeilet er godt likt. Det er også aktivitetene man kan utøve i vann og vassdrag og opplevelser knyttet til disse. I tillegg rommer reservatet et yrende dyreliv som folk setter stor pris på. I flere andre land er dette hovedgrunnen til at mange våtmarksområder har høy grad av tilrettelegging for friluftslivet. Ved Østensjøvannet er det mulig å gjennomføre omfattende tilrettelegging av omgivelsene rundt naturreservatet, og det er mange forslag til tiltak i forvaltningsplanen, som for eksempel gangveier ut i våtmarka, fugletårn og ulike informasjonsplakater (Gunnes m.fl. 2007).

Men våtmarka er sårbar for slitasje og forstyrrelse, og for å bevare verneverdiene kan det være et ønske om enten å holde folk vekk fra området eller å kanalisere trafikken på en måte og på steder som tåler ferdselen. Selv om slike forklaringer muligens begrunner hvorfor det ikke er gjort tilretteleggingstiltak i naturreservatet (våtmarksområdet) i Østensjøvannet miljøpark, viser erfaringer fra andre land at opplevelsesverdier og vern mange steder lar seg kombinere. Når det gjelder skogene som er inkludert i Østensjøvannet naturreservat kan vern og opplevelse ha motstridende interesser. "Fri utvikling" av skogene vil kunne skape "rotete" strukturer som er mindre verdsatt i befolkningen, og kan også hindre ferdselen rent fysisk. I slike områder kan dessuten kanalisering av trafikken langs godt opparbeidete ferdselsårer være en løsning som kombinerer bruk og vern. I dag er prinsippet om universell utforming i økende grad et premiss når stier skal legges eller rehabiliteres (Miljøverndepartementet 1999). Men av hensyn til biomangfoldet, bør ikke en sti i et naturreservat være utformet som en to meter bred grussti. Målsettingen om universell utforming kan dermed komme til å representere en utfordring i forhold til målet om å øke arealene for friluftsliv gjennom områdevern.

I verneområder som er spesielt attraktive eller sårbare for bruk, vil utarbeidelse av forvaltningsplaner være avgjørende for håndteringen av ferdsel i forhold til opplevelsesverdier og vern. For å vite noe om hvordan brukere opplever skogen, må spesifikk kunnskap om dette integreres i verneprosesser (Skår m.fl. 2010). Ved å innhente kunnskap om hvordan verneområder faktisk brukes og verdsettes, vil en kunne legge til rette for friluftsliv i tråd med verneformålet i de enkelte områder, og i samsvar med naturmangfoldlovens intensjoner om bærekraftig bruk og vern. I likhet med Buttekvernskogen og Østensjøvannet brukes mange naturreservater også av friluftslivsutøvere. Vi tror at utarbeidelse av forvaltningsplaner gir en god mulighet til å se naturvern og bruk i sammenheng, der man kan avdekke mulige konflikter mellom bruk og vern, og eventuelt sette i verk avbøtende tiltak for å ivareta de ulike målsettingene som ligger i naturmangfoldloven.

Slik naturmangfoldloven er formulert, ser det ut til at hensynet til naturmangfoldet vil kunne komme i konflikt med ønsket om å bruke naturen som arena for ivaretagelse av menneskers helse og trivsel. Er man derimot, som de Certeau, opptatt av å trekke et skille mellom dominerende forestillinger og mindre gruppers faktiske bruk av landskap, kan det virke som om hegemoniske forståelser av både

friluftsliv og naturmangfold trekker i samme retning, nemlig mot det vi kan kalle lite menneskepåvirket natur. Vårt budskap må derfor være at fremtidig arbeid med implementering av loven må ta utgangspunkt i den faktiske bruken av grønne områder, og forsøke, så langt det er mulig, å skille idealer fra praksis. I praksis er folks friluftslivsutøvelse begrenset av hverdagens krav. De fleste bruker naturen der de bor, og de har fleksible landskapspreferanser. Dette bør få konsekvenser for implementeringen av naturmangfoldloven i bynære områder.

En kan trekke lærdom av de Certaus forskning og tenkning, som blant annet belyser hvordan offentlige dokumenter rettet mot planlegging og forvaltning av fysiske landskap er bærere av hegemoniske forestillinger. Slike forestillinger kan få konsekvenser for hvordan naturmangfoldloven håndheves i praksis. Hvilke landskapsidealene som målbæres er foreløpig et empirisk spørsmål, og avhenger helt og holdent av hvordan loven omsettes i praksis. Det gjenstår derfor å se hvorvidt forståelser av naturmangfold som motsatsen til det menneskeskapte (Korisheva og Siipi 2004) vil prege implementeringen av loven.

ⁱNaturmangfoldloven trådte i kraft 1. juli 2009 og erstatter den tidligere naturvernloven og deler av viltloven og lakse- og innlandsfiskekloven.

ⁱⁱ De åtte første prioriterte artene i Norge er fugleartene dverggås og svarthalespove, insektartene elvesandjeger, eremitt og klippeblåvinge og planteartene dragehode, honningblom og rød skogfrue.

Referanser

Callicott, J. B. 1983. Leopold's land aesthetic. *Journal of Soil and Water Conservation* 38: 329-332.

De Certau, M. 1984. *The Practice of Everyday Life*. University of California Press, Berkeley, California.

Eaton, M. M. 1997. *The Beauty That Requires Health*. s. 85-106 I: Nassauer, J. I. (red.), *Placing Nature: Culture and Landscape Ecology*. Island Press, Washington DC.

Falleth, E., Hovik, S. og K. B. Stokke. 2003. Sammenligning av arealplanlegging og landskapsvern som virkemidler i forvaltning av verneverdige områder. *Utmark* 1-2003.

Figari, H., Haaland, H. og O. Krangle. 2009. *Friluftsliv som hverdagsliv: Innvandrerkvinnens bruk av utendørsområder i Groruddalen*. NINA Rapport 479. Norsk institutt for naturforskning, Oslo.

Gaukstad, E. og G. Sønstebo. 2003. Nordens landskap. Forprosjekt for oppfølging av den europeiske landskapskonvensjonen. *TemaNord* 2003:550. Nordisk Ministerråd, København.

Geelmuyden, A. K. 1989. Landskapsopplevelse og landskap - Et essay om de teoretisk vilkårene for vurdering av landskap i arealplanleggingen. Dr. scient. avhandling. Institutt for landskapsarkitektur, Norges landbrukshøgskole, Ås.

Gobster, P. H. 1995. Aldo Leopold's Ecological Esthetics. Integrating Esthetic and Biodiversity Values. *Journal of Forestry* 93: 6-10.

Gobster P. H. 1999. An Ecological Aesthetic for Forest Landscape Management. *Landscape Journal* 18: 54-65.

Gundersen, V. 2009. Livet mellom trærne: En beskrivelse av forholdet mellom menneske og skog. *Forskning fra Skog og landskap* 8/09. Norsk institutt for skog og landskap, Ås.

Gundersen, V. og L. H. Frivold. 2008. Public preferences for forest structures: A review of quantitative surveys from Finland, Norway and Sweden. *Urban Forestry & Urban Greening* 7: 241-258.

Gundersen, V. og K. Mäkinen. 2009. Aldo Leopold and stewardship: Lessons for forest planning and management in the Nordic countries? *Norwegian Journal of Geography* 63: 225-232.

Gundersen, V. & L. H. Frivold. 2011. Naturally dead and downed wood in Norwegian boreal forests: Public preferences and the effect of information. *Scandinavian Journal of Forest Research* 26: 110-119.

Gundersen, V., Andersen, O., Kaltenborn, B. P., Vistad, O. I. og L. C. Wold. 2011a. Målstyrt forvaltning – metoder for håndtering av ferdsel i verneområder. NINA Rapport 615. Norsk institutt for naturforskning, Lillehammer.

Gundersen, V., Skår, M., Tangeland, T. og O. I. Vistad. 2011b. Særskilt vern av friluftsområder i Oslomarka etter markalovens § 11: Kunnskapsgrunnlag, kriterier og registreringsmetode. NINA Rapport 664. Norsk institutt for naturforskning, Lillehammer.

Gundersen, V., Stange, E., Björck, M., Elsrud, O. E. & L. H. Frivold. 2011c. Opplevelsesverdier i skog – effekter av økologisk og økonomisk informasjon – NINA Rapport 739. Norsk institutt for naturforskning, Lillehammer.

Gunnes, M., Bentsdal, K. og V. Gundersen. 2007. Forvaltnings- og skjøtelsesplan for Østensjøområdet Miljøpark. Rapport 1/2007. Friluftsetaten, Oslo Kommune, Oslo.

Hallikainen, V. 1998. The Finnish Wilderness Experience. Research Papers No. 711, The Finnish Forest Research Institute, Rovaniemi.

Koricheva, J. og H. Siipi. 2004. The Phenomenon of Biodiversity. s. 27-54 I: Oksanen M. og J. Pietarinen (red.). *Biodiversity and Philosophy*. Cambridge University Press, New York.

Nassauer, J. I. 1997. Cultural sustainability: aligning aesthetics and ecology. s. 65-83 I: Nassauer, J. I. (red.), *Placing Nature: Culture and Landscape Ecology*. Island Press, Washington DC.

Nedrelid, T. 1993. *Ut på tur på nordmanns vis*. Cappelen, Oslo.

Parsons, R. og T. C. Daniel. 2002. Good looking: In defence of scenic landscape aesthetics. *Landscape and Urban Planning* 60: 43-56.

Rolstad J., Framstad, E., Gundersen, V. & K. O. Storaunet. 2002. *Naturskog i Norge. Definisjoner, økologi og bruk i norsk skog- og miljøforvaltning. Aktuelt fra Skogforskningen 1*. Norsk institutt for skog, Ås.

Seel, M. 1991. *Eine Ästhetik der natur*. Suhrkamp, Frankfurt.

Skår, M. 2010. Forest dear and forest fear: Dwellers' relationships to their neighbourhood forest. *Landscape and Urban Planning* 98: 110-116.

Skår, M. & Gundersen, V. 2012. Statlig sikra friluftslivsområder i Oppland. Status og behov. NINA Rapport 848. Norsk institutt for naturforskning, Lillehammer.

Skår, M., Gundersen, V. & E. Krogh. 2010. Hvordan integrere hverdagsfriluftsliv i planleggingen? *Kart og Plan* 70: 271-281.

Svarstad, H. 2010. Why hiking? Rationality and Reflexivity within Three Categories of Meaning Construction. *Journal of Leisure Research* 42: 91-110.

Sæþórsdóttir, A. D. 2011. *Wilderness tourism in Iceland: Land use and conflicts with power production*. PhD dissertation. Nordia geographical publications 40:2. Department of Geography, University of Oulu, Oulu.

Tordsson, B. 2003. *Å svare på naturens åpne tiltale: en undersøkelse av meningsdimensjoner i norsk friluftsliv på 1900-tallet og en drøftelse av friluftsliv som sosiokulturelt fenomen*. Dr.scient avhandling. Institutt for samfunnsfag, Norges idrettshøgskole, Oslo.

Aasetre, J. 2000. *Holdninger og kultur i norsk naturforvaltning*. Dr. polit. avhandling. Geografisk institutt, Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Universitet, Trondheim.

Offentlige dokumenter

Council of Europe 2000. *European Landscape Convention*. European Treaty Series no. 176. Council of Europe. Strasbourg.

Ot.prp. nr. 52 (2008-2009) *Om lov om forvaltning av naturens mangfold (naturmangfoldloven)*

Miljøverndepartementet Stortingsmelding 39 (2000-2001) *Om friluftslivet. Ein veg til høgare livskvalitet*.

Miljøverndepartementet 2011. Prop. 1 S (2011–2012). Miljøpolitikk.

Helse- og omsorgsdepartementet 2011. Prop. 90 L (2010-2011). Lov om folkehelsearbeid (folkehelseloven).

Miljøverndepartementet 1999. Rundskriv T-5/99 B Tilgjengelighet for alle.

Lover og forskrifter

LOV-2009-06-19-100. Lov om forvaltning av naturens mangfold (naturmangfoldloven).
www.lovdata.no

FOR 2011-05-13 nr 512: Forskrift om utvalgte naturtyper etter naturmangfoldloven.
www.lovdata.no

FOR 2000-12-08 nr. 1453. Forskrift om vern av Buttekvern naturreservat, Ringsaker kommune, Hedmark. www.lovdata.no

FOR 1992-10-02 nr 754: Forskrift om vern av Østensjøvannet naturreservat, Oslo kommune, Oslo.